

ВІДГУК
офіційного опонента
про дисертацію Цівінської Юлії Вячеславівни
«ВІРШУВАННЯ СЕРГІЯ ЖАДАНА (МЕТРИКА Й РИТМІКА)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 – філологія галузі знань 03 – гуманітарні науки

XX століття не лише дало у руки літературознавцям та критикам розмаїту палітру наукових інтерпретацій, модифікацій літературної комунікації, а й радикально змінило парадигму способів авторської і читацької рецепції художнього тексту. Саме XX століття подало яскраву картину достеменного літературного «вибуху» (за образним висловом Марії Зубрицької), який спричинився до «лавиноподібного потоку літературної інформації». Можна говорити, що вибух цей зрівнян Великому вибухові, внаслідок якого постав Всесвіт, у даному разі – універсум художніх засобів та методів їх відчуття й осмислення.

Поетичне мистецтво – вельми широке поле для експериментування і з метром та ритмом, і зі словом, його внутрішньою формою та семантичним потенціалом. Діапазон ідейно-образних тональностей віршування 1980-х – початку 2000-х років, як метричного, так і вільного, варіюється від драматично напруженого (М. Воробйов, В. Герасим'юк, М. Григорів, В. Ілля, В. Кордун, Світлана Короненко, О. Лишега, Р. Лубківський, Т. Мельничук, А. Мойсієнко) до грайливо-іронічного, іноді з елементами «чорного гумору» (Ю. Андрухович, С. Жадан, Ю. Ковалів, І. Лучук, Т. Лучук, В. Махно, К. Москалець, В. Неборак, Стронговський), а композиція – від багатосторінкових поем до двовіршів. Поетичне звучання варіюється від герметично-елітарного (І. Калинець, В. Рубан, Марта Тарнавська, Ю. Тарнавський) до наївно-дитинного (В. Голобородько, В. Баранов, Оксана Чубачівна).

Актуальність обраного дисертанткою напрямку дослідження полягає також у тому, що вона концентрує увагу на тій ланці української поезії (віршовій практиці Сергія Жадана), яка виступає точкою її сучасного зростання, твориться, умовно кажучи, «на наших очах», активно включає реципієнтів до співтворчості (не в останню чергу – завдяки діяльності рок-гурту «Жадан і собаки»), і, отже, потребує ґрунтовного історико-літературного осмислення.

Робота Юлії Цівінської «Віршування Сергія Жадана (метрика й ритміка)» своєчасна з огляду на її безпосередній зв'язок із основними напрямами наукових досліджень української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича в рамках комплексної наукової теми «Українська словесність Буковини та загальнонаціональний літературний процес» (державний реєстраційний номер 0121U110150).

Юлія Цівінська цілком умотивовано взяла основним об'єктом поетичну творчість Сергія Жадана, адже всі зазначені риси так чи інакше відбилися у ній. Як визнавав сам митець іще у 2020 році, порівнюючи працю поета та дитячого лікаря, «ця звичка, ще з дитинства, – писати про все, що бачу, про все, за що чіпляється око. Око мені й потрібне, аби за щось чіплятись. Дивишся на світ людей, як педіатр на малечу в парку: з любов'ю й готовністю побачити діагноз. Чи заважає це? Так, безперечно. Хоча про що я? Звісно, що не заважає».

Тому винесене в заголовок сполучення термінологічних концептів «метрика і ритміка» зумовлює дослідницьку парадигму, у якій чільне місце належить питанням психології творчості. Як відомо, в осмисленні поетичної майстерності, зокрема Сергія Жадана, закономірним є запитання: чи можна навчити (навчитися) писати вірші? Відповідь на це запитання двоїста: так, **віршувати** навчитися можна, й подеколи витончено. І – ні: **поезії** навчитися здатен не кожен. Не всякий вірш може стати поетичним твором у найповнішому розумінні цього слова. Як переконливо доводить дисертантка, поезією віршований текст стає завдяки неповторності, істинній

оригінальності світобачення, при якій реципієнт включається в активну співтворчість із ліриком. Можливо проілюструвати цю тезу висловом Г. Білоуса: «Пригадується стереофільм, у якому з екрана в залу простяглася квітуча яблунева гілка. Отак і вірш повинен простягатися зі сторінки в залу читацької уяви».

Особливо детально Юлія Цівінська розглядає вертепну драму С. Жадана «Мері Крістмас, Джізус Крайст!» (с. 90-92), у якій осучаснюється євангельська оповідь про Різдво Христове, десакралізується й навіть мілітаризується священний часопростір Бетлегема. Передусім на це вказує транскрибований англomовний заголовок, безсумнівна алюзія й до всесвітньо-відомої рок-опери Е.Л. Веббера «Jesus Christ Superstar». У драмі С. Жадана Три царі перетворюються на трьох «пакистанських наркобаронів»; цар Ірод стає «генералом І.». Ісус народжується не у бетлемській ясині, а «на фермі поблизу придорожного кемпінгу»; побиття Іродом немовлят тлумачиться як «ракетно-бомбові удари по фільтраційних таборах». Іншими словами, тут, крім вертепної побудови сценічного простору, контекстуально присутні «містерійні» симультанні декорації Раю (власне Різдво; негритянські духовні співи госпелз; «самоаналіз і медитація» Йосифа) та Пекла (події палестинської війни).

На основі вивчення всіх зазначених просодичних і образних чинників твору, у тому числі доцільно зауваживши про співвідношення біблійних мотивів і кримінального контексту у ранній творчості С. Жадана (с. 148), дисертантка робить справедливий висновок: «Жанр тексту передбачає неодноразову зміну метрико-ритмічних параметрів віршів, відповідно їхнє чергування очевидно вмотивоване сюжетними перипетіями, композиційними особливостями або навіть мовленням персонажів, тому вертеп С. Жадана є прикладом складної віршованої структури, де якнайповніше реалізовано можливості поліметрії» (с. 90).

Грунтовна класифікація поетичних творів Сергія Жадана за періодами та детальний розгляд просодичних характеристик у кожному з них дозволили

Юлії Цівінській зробити належні висновки щодо динаміки чергування метричного вірша та верлібру у різних періодах, зокрема сталості поліметричних конструкцій упродовж усього творчого шляху С. Жадана та їхньої ролі у формуванні жанрової матриці окремих текстів («Мері Крістмас, Джізус Крайст!» - сучасний вертеп; «Вишиваний. Король України» - лібрето опери); щодо оперування некласичними формами вірша (дольник, тактовик), які зумовили пошук нової поетичної мови, зокрема у творчості воєнних років (2014-2026). Водночас висновки до окремих розділів не вельми конкретні: по-перше, які саме «риси поетики, ... що були помітні в попередніх книгах, зберігалися, розвивалися або зазнавали трансформацій» (с. 71): просодичні, композиційні, проблемні чи ідейно-тематичні; по-друге, повтор як художній прийом для С. Жадана (с. 120) звичний, але не визначальний, як стверджує дисертантка. До цього прийому вдавалися абсолютно всі поети, починаючи з безіменних творців фольклору.

Однак загальні висновки до дисертації виразно окреслюють перспективи подальших досліджень, зокрема «зіставлення версифікаційних параметрів та художнього бачення С. Жадана з поетичними рефлексіями інших поетів-сучасників, а також доповнення періодизації його творчості, дослідження рими, строфіки, фоніки оригінальних текстів письменника та перекладів» (с. 174). Можна розширити цей контекст навіть завдяки залученню до порівняльного дослідження поетів із інших країн.

Відтак у тексті дисертації репрезентовано постать жінки-науковця нового покоління, яка на належному рівні володіє новітніми філологічними методами аналізу (зокрема, «пильного прочитання») й напрочуд доречно у розгляді поетичного твору конкретного автора поєднує їх зі статистичними.

Робота ця актуальна також із огляду на поширений у сучасній культурології дослідницький прийом інтермедіальності, при якому літературний твір розглядається з залученням методів інших наук. У нашому контексті це музика, оскільки в опрацюванні поетичного доробку С. Жадана Юлія Цівінська доречно згадує явища української та світової музики,

оригінально інтерпретовані у його ліриці. Зокрема, проаналізований твір «Гумова душа» (с. 97) – імовірна алюзія до одного з ранніх альбомів The Beatles; віршований нарис «Хрестовий похід дітей» має спільні точки дотику з однойменною піснею Стінга 1985 року випуску. І це також може стати засновком для подальшої роботи.

Вірогідність та новизна наукових положень і рекомендацій, сформульованих у роботі, підтверджується оперуванням сучасними методами досліджень (історико-типологічним, віршознавчим, лінгвостилістичним, текстуальним і контекстуальним аналізом) і вдалим їх застосуванням до вивчення еволюції поетичного стилю Сергія Жадана – доволі «розкрученого», як на сьогодні, митця, творчість якого, однак, мало не вперше здобулася на таку ґрунтовну, комплексну інтерпретацію.

Отримані у дисертаційній роботі наукові результати можуть бути залучені до теоретичного вивчення парадигм поезики творчого доробку ліриків-сучасників – як одного, так і багатьох авторів «під однією обкладинкою». Результати дисертації будуть корисними у навчальному процесі вищої та середньої школи: у підготовці курсів лекцій із теорії літератури та української літератури ХХ – початку ХХІ століть; спецкурсів із творчості поетів покоління 1990-х, 2000-х, 2010-х років, із проблем порівняльного літературознавства й українського віршування ХХІ століття; у написанні курсових і кваліфікаційних робіт.

Опубліковані матеріали відображають основні положення дисертації. За її результатами видано 15 робіт, серед яких 4 статті (одноосібні та у співавторстві) у наукових фахових виданнях України, 2 розділи у колективних монографіях, 9 матеріалів наукових конференцій. Це свідчить про достатньо повне відображення матеріалів дисертації в опублікованих здобувачкою працях і дотримання чинних вимог щодо кількості публікацій у наукових фахових виданнях.

Роботу виконано згідно з новітніми вимогами до оформлення наукових праць, із застосуванням сучасних методів опрацювання інформації, зокрема

статистичного оброблення даних, отриманих унаслідок аналізу просодичних характеристик Жаданового вірша різних періодів. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації як з погляду сучасних науково-теоретичних досліджень, так і з позицій практичної реалізації, є достатнім.

Як і будь-яка творча новаторська розвідка, дисертація Юлії Цівінської містить низку положень, щодо яких можна було б подискутувати.

1. Еволюція індивідуального стилю поета – надзвичайно складне та цікаве явище, відкрите до дослідження під різними кутами зору. Однак не можна погодитися із поширеним твердженням, що перехід автора на певному етапі до некласичного віршування, а надалі й до верлібру – це «втеча» від класичного вірша, навіть у переносному значенні (с. 115). Така втеча не вдавалася нікому, навіть таким знаковим верлібристам, як Волт Вітмен та «бітники», і для кожного поета, а Сергій Жадан теж не виняток, настає момент повернення до вірша метричного.

Інше не просто суперечливе, а й тенденційне положення – про «убивство» силабо-тоніки, що його нібито скоїв Сергій Жадан (с. 80). Така втеча не вдавалася нікому, навіть Волтові Вітмену та «бітникам». «Через глибоку культуру класичного вірша», за М. Хвильовим, кожен поет рухається у своєму індивідуальному розвитку, зокрема й до верлібру.

Неясною видається теза про «хаотичне розташування» віршових рядків на сторінці, наприклад у поезії «І тоді вона каже» (с. 117). Цю «хаотичність» може розпізнати лише реципієнт, однак ж автор мав певний задум щодо саме такої форми вірша. У цьому випадку можна було би провести зіставлення з поезією Миколи Хвильового – теж знакового представника літературного Харкова, а крім цього, потрактувати зазначений твір як новітній зразок візуальної поезії.

2. У роботі Юлії Цівінської, як і у багатьох розвідках молодих філологів, триває термінологічний «батл» між поняттями «текст» і «твір», заданий працями Ролана Барта. Звісно, кожен вірш є текстом, але

словосполука на вірець «текст “Південно-Західна залізниця”» (с. 110) викликає асоціації і зі статутом (діловий документ), і з енциклопедичною статтею, хоча саме цей твір можна визначити як віршовану новелу з елементами трилера. Інший приклад: «текст «І ти говориш “пам’ять”. І тоді» – зразок п’ятистопового ямба» (с. 165), а за жанром – лірична медитація. Тому жанрові визначники дозволили б уникнути рясного вживання терміна «текст». Навіть якщо в об’єкт дослідження винесено просодію, недостатньо її досліджувати без урахування жанрової природи: серед аналізованих поезій наявні й твори елегійної інтонації, і балади, і віршовані нариси, і багато інших. До того ж у дослідженні віршованих драм Жадана Юлія Цівінська жанрові маркери зазначила доцільно.

3. Як слушно зауважив свого часу Микола Хвильовий, «поет... і про поета має право писати». Очевидно, поетична душа дисертантки настільки прониклася настроями Жаданової творчості, що у її роботі стали частотними вислови публіцистичного та белетристичного стилю, у яких численні філологічні терміни та концепти навіть персоніфікуються: «твори притягають додаткові сенси» (с. 35), згадки про топоси не «виринають», а краще «постають», «з’являються» чи принаймні «виникають» (с. 64), «слова повертаються до Жадана» (с. 69), «верлібр супроводжує автора» (с. 78, виходить, що Жадан – окремо, а верлібр – окремо), «тексти вириваються з площини» (с. 103), «Вільні вірші... нібито розбавляють заримовані тексти» (с. 111, краще «чергуються» з ними, «відтінюють» їх), «верлібр не витворив канонів щодо строфіки» (с. 120; а що, повинен був?). А от і взагалі унікальний вислів, наведений у студіях поезії 2014-2022 років: «Замовкло художнє слово, оскільки було недоречним» (с. 69); сумнівно, що це було насправді так.

4. Є зауваження щодо окремих мовних зворотів: «кераміка піднебіння» (с. 68, варто уточнити, чи це слова С. Жадана), «кінцівка вірша» (с. 85, краще «закінчення», «фінал», «кода», а ще ліпше, якщо йдеться про вірші наративного характеру, – новелістичний Wendepunkt), «геніальний

«Тиждень» М. Семенка (с. 80, текст із виписаних стовпчиком назв днів тижня навряд можна назвати геніальним); надто частотним є дієслово «використовувати» там, де можна було вжити синоніми (наприклад, «використовувати розмір», ліпше «писати розміром»). Незрозуміло, що означає «дієвість церкви», що їй кидає виклик ліричний герой Жадана (с. 54); якщо йдеться про її тотальний контроль над життям людини, то так і слід було сказати.

Проте наведені зауваження носять характер побажань, адже, формулюючи їх, авторка цього відгуку керувалася постулатом англійського письменника Джозефа Аддісона: «Справжній критик детальніше зупиняється на перевагах, ніж на недоліках», а тому переконливо радить дисертантці після захисту приступити до компонування наукової монографії за темою роботи.

Отже, можна стверджувати: дисертація Юлії Вячеславівни Цівінської «Віршування Сергія Жадана: метрика та ритміка», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія», є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирішують актуальну й пріоритетну історико-літературну проблему: спадкоємності літературних поколінь (передовсім зламу XX - XXI століть та початку нового тисячоліття), інтерпретації її конкретних виявів у національному письменстві загалом і творчому доробку окремого автора – Сергія Жадана.

Інформацію про головні ідеї, що виносяться на захист, подано стисло, коректно, вона дає вичерпне уявлення про постановку проблеми та шляхи її вирішення. Висвітлення наукових положень в анотаціях українською та англійською мовами теж відповідає змістові дисертації й вимогам до супровідних текстів подібного типу. Виявлені зауваження та пропозиції не знижують загального рівня, наукового і практичного значення результатів дисертації.

Дисертація Цівінської Юлії Вячеславівни «Віршування Сергія Жадана (метрика й ритміка)» відповідає «Вимогам до оформлення дисертації», що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44 зі змінами), а її авторка Цівінська Юлія Вячеславівна заслуговує на присвоєння їй ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія».

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук,
професор кафедри іноземних мов
професійного спрямування
Національного університету
харчових технологій

Наталія НАУМЕНКО

